

Отримано: 9 червня 2025 р.

Прорецензовано: 10 червня 2025 р.

Прийнято до друку: 11 червня 2025 р.

e-mail: yuliia.v.kovalchuk@oa.edu.ua

DOI: <http://doi.org/10.25264/2415-7384-2025-18-123-127>

Ковальчук Ю. В. Метакогнітивні компоненти комунікативної культури студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острогор : Вид-во НаУОА, 2025. № 18. С. С. 123–127.

УДК: 159.95

Ковальчук Юлія Віталіївна,

викладачка,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія»

Національного університету «Острозька академія»

ORCID-ідентифікатор: <https://orcid.org/0000-0003-0782-3264>

МЕТАКОГНІТИВНІ КОМПОНЕНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Метакогнітивні компоненти комунікативної культури містять у собі усвідомлення особистістю своїх комунікативних процесів, знання про особливості спілкування та вміння керувати власними комунікативними навичками. Це дає можливість із значною ефективністю взаємодіяти з іншими, підлаштовувати стиль власного спілкування до різноманітних ситуацій та досягати поставлених цілей.

У сучасних умовах розвитку комунікаційних процесів, глобалізації, застосування інтерактивних технологій у навчанні та викладанні, використання ШІ, надзвичайно важливим є повноцінно, використовувати знання про комунікаційну культуру, що, своєю чергою, є метапроцесами, що допомагають усвідомлювати власні знання саме про комунікаційну культуру.

Дослідженнями комунікаційної культури займалися та продовжують займатися численні дослідники різних галузей, як-от культурологія, філософія, психологія, філологія та багато інших.

Ключові слова: метакогніції, комунікативна культура, культурний інтелект, студенти.

Yuliya Kovalchuk,

Lecturer, PhD Student of Psychology,

The National University of Ostroh Academy

ORCID-ID: <https://orcid.org/0000-0003-0782-3264>

METACOGNITIVE COMPONENTS OF STUDENTS COMMUNICATIVE CULTURE

The metacognitive components of communication culture include an individual's awareness of their communication processes, knowledge of communication peculiarities, and the ability to manage their own communication skills. This makes it possible to interact with others with considerable efficiency, to adjust one's communication style to different situations and to achieve goals.

In today's context of communication processes, globalization, the use of interactive technologies in learning and teaching, and the use of AI, it is extremely important to fully use knowledge of communication culture, which in turn is a meta-process that helps to realize one's own knowledge of communication culture.

Numerous researchers from various fields, such as cultural studies, philosophy, psychology, philology, and many others, have been and continue to study communication culture.

Keywords: metacognition, communicative culture, cultural intelligence.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі формування комунікативної культури студентів є одним із ключових чинників їхньої професійної й особистісної самореалізації. Водночас увага науковців усе частіше зосереджується не лише на зовнішніх поведінкових аспектах комунікації, а й на глибинних когнітивно-рефлексивних процесах, що забезпечують її ефективність. Зокрема, метакогнітивні компоненти, як знання про власні когнітивні процеси, здатність їх усвідомлювати, контролювати й регулювати, є критично важливими у розвитку усвідомленої, цілеспрямованої та гнучкої комунікативної діяльності. Наприклад, метакогнітивна регуляція дозволяє студентам не лише ефективніше засвоювати комунікативні стратегії, а й адекватно оцінювати власні сильні та слабкі сторони в спілкуванні, коригувати поведінку залежно від ситуації, усвідомлено керувати емоційним фоном під час взаємодії. Такий рівень самоспостереження і самоконтролю є необхідним для формування рефлексивної позиції суб'єкта, здатного до конструктивного діалогу, критичного мислення і міжособистісної толерантності.

Окремо варто зазначити, що метакогнітивні переконання й установки (наприклад, віра в можливість контролю за власним мисленням чи сприйняття складних комунікативних ситуацій як виклику) значною мірою визначають готовність особистості до професійної взаємодії в умовах невизначеності, мультикультурності чи конфлікту.

Саме тому вивчення метакогнітивних аспектів комунікативної культури студентів має не лише теоретичне, а й прикладне значення – воно є необхідним кроком до глибшого розуміння механізмів

становлення ефективного, саморефлексивного та відповідального суб'єкта комунікації в умовах сучасної освітньої та соціокультурної динаміки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень українських учених варто виділити працю Катерини Галацин й Алли Хом'як, яка присвячена комунікативній культурі майбутнього фахівця [3]. У праці окреслено теоретичну та практичну частину щодо формування комунікативної культури у студентів. Здійснено аналіз основних понять компетентності та компетенції щодо професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Охарактеризовано особливості компетентнісного підходу в навчальній діяльності студентів.

Незважаючи на величезну кількість робіт та фундаментальні дослідження цього явища, вважаємо за необхідне виокремити малодосліджену його сторону, а саме – метакогнітивні компоненти комунікаційної культури, **мета нашої розвідки** звернути увагу на метакогніції в комунікації. Метакогніція – здатність представляти, відстежувати та контролювати поточні когнітивні процеси.

Виклад основного матеріалу. Ефективне спілкування з представниками різних культур – є надзвичайно глибоким явищем, яке вимагає значного метакогнітивного залучення. Важливо усвідомлювати, що переконання, бажання та поведінкові норми представників різних культур можуть бути спільними для них, але систематично відрізнятися від власних. Усвідомлення цього та зміна стратегій у процесі спілкування, є однією з умов, що робить ефективною комунікативну культуру. Взаємодіючи з представниками різних культур, уважний комунікатор зберігає обізнаність про особливий контекст ситуації, а також про культурні особливості кожної зі сторін. У міжкультурній комунікації планування містить визначення цілей комунікації, а також передбачення того, як культурний контекст впливає на завдання, ймовірні реакції та ефективність стратегій.

Використовуючи метод відстеження процесів, дослідники Сік, Сміт і Расмуссен [11, 14] знайшли докази ефективних стратегій, які допомагають регулювати міжкультурну комунікацію, коли здається, що вона не є достатньо ефективною. По-перше, стратегія помічати аномалії передбачає спрямування додаткових ментальних ресурсів на підвищення пильності в моніторингу своєї поточної діяльності та особистих реакцій у міжкультурній комунікації. Така посилена перевірка збільшує ймовірність того, що людина виявить поведінку, яка суперечить її поточним уявленням про культуру співрозмовника. Стратегія з'ясування причин аномалії впливає на виконавчий контроль, оскільки тягне за собою зміну цілей комунікації.

Інша стратегія полягає у тому, щоб переглянути альтернативні пояснення непередбачуваної поведінки. Генерування єдиного пояснення, як правило, призводить до надмірної впевненості в тому, що це пояснення є правдивим. Свідомий пошук кількох пояснень зменшує ймовірність необґрунтованої впевненості, а також можливість зупинитися на спрощеному, стереотипному поясненні міжкультурної комунікативної поведінки. Крім оцінки можливих пояснень поведінки, можна поміркувати над достатністю доказів на підтримку тієї чи тієї атрибуції. За допомогою цієї стратегії людина припиняє своє судження з того, що сталося, коли докази не підтверджуються.

Окрім використання певних стратегій, розглянемо інші методи, наприклад, опитувальники для самозвіту були розроблені для вимірювання індивідуальних варіацій метакогнітивних здібностей у контексті міжкультурної взаємодії [13]. Загальна ідея цього підходу полягає в тому, щоб зосередитися на кількох ключових аспектах метапізнання, які можна виміряти незалежно від будь-якого конкретного міжкультурного завдання. Використовуючи цей підхід, дослідники не намагаються визначити точні метакогнітивні знання та стратегії, які люди використовують у завданнях, пов'язаних з міжкультурною комунікацією. Вони, швидше, орієнтовані на визначення того, чи є культурні метакогнітивні здібності людини відносно «високими» або «низькими», порівняно з іншими учасниками вибірки. Потім дослідники вивчають, чи передбачають показники здібностей та ефективність виконання завдань, пов'язаних з міжкультурною взаємодією. Прикладом таких досліджень є праця Чуа та ін. [10], які перевірили зв'язок між культурними метакогнітивними здібностями та міжкультурною творчою співпрацею.

Метакогнітивні компоненти комунікативної культури пов'язані з культурним інтелектом. Культурний інтелект (CQ) визначається як здатність ефективно функціонувати в міжкультурному середовищі [13]. Вважається, що метапізнання відіграє певну роль у культурному інтелекті, тому його іноді називають метакогнітивним культурним інтелектом. Він охоплює здатність розуміти, адаптуватися та поважати культурні відмінності. Поняття культурного інтелекту у своїх працях розкриває Александрова Наталія [1], вона, своєю чергою, пропонує рекомендації, які допоможуть удосконалити процес вивчення іноземної мови з особливою увагою на формування культурного інтелекту. Детальний аналіз культурного інтелекту у своїй праці здійснила Майстренко Людмила [6]. Дослідниця розкрила особливості чотирьох аспектів культурного інтелекту, метакогнітивний, когнітивний, мотиваційний, поведінковий.

Усе більшої популярності знаходять дослідження культурного інтелекту в Україні та світі. Це явище сфокусоване на специфічній сфері – культурному оточенні та є мотивоване реальністю глобалізаційних процесів. Це – своєрідна форма інтелекту, що спрямована на особистісній здатності швидкого

сприйняття, розуміння та правильного обґрунтування висновків у ситуаціях культурного різноманіття [5]. Культурний інтелект є певною формою когнітивного інтелекту (IQ), яка може пояснити різноманітність форм стратегій функціонування в новому культурному оточенні [5].

Згідно з працями Зеленова С. [5] та групою інших дослідників культурний інтелект має такі складові:

- 1) знання про культуру та крос-культурні взаємодії;
- 2) культурні навички;
- 3) культурні метакогніції.

Центральним вектором є «культурні метакогнітивні здібності», що складаються з двох аспектів. Перший – «культурний метакогнітивний моніторинг», що являє собою процес усвідомлення самого процесу міжкультурної взаємодії. Це глибока саморефлексія, що відбувається між собою та партнером по спілкуванню в ситуації міжкультурної взаємодії. Другий – «культурна метакогнітивна регуляція». Це саморегуляція і контроль когнітивних процесів, а також використання когнітивних стратегій, що забезпечують досягнення необхідних цілей у міжкультурній комунікації [5].

Серед вітчизняних вчених заслуговують на увагу наукові праці Пасічника І.Д. та Каламаж Р.В. У своїх публікаціях науковці вивчають теоретичні процеси, які пов'язані із розумінням природи та сутності метакогнітивних процесів. Учені описують співвідношення метамислення до первинного когнітивного процесу – мислення. Автори подають характеристику психологічного змісту, закономірностей функціонування та особливостей процесуального та результативного прояву метамислення [8].

У наукових працях Балашова Е.М. розкрито сучасні підходи до визначення змісту й особливостей поняття «метакогнітивний моніторинг навчальної діяльності студентів». Учений здійснив характеристику основних видів метакогнітивних стратегій у навчальній діяльності, проаналізував методологічні основи діагностування метакогнітивної діяльності студентів [2].

У наукових працях Пасічника І.Д. та Августюк М.М. розкрито роль метакогнітивної активності, як чинника ефективного функціонування пізнавальних процесів, досліджено метакогнітивний моніторинг, як один із ключових аспектів метакогнітивної активності [7].

Численні праці Тамілії Доцевич присвячені проблемі метакогнітивних процесів. Зокрема, у своїй статті, щодо ролі метакогнітивних стратегій, авторка зазначає, що функціями метакогнітивних стратегій є: цілепокладання, планування, моніторинг, оцінка та контроль пізнавальної діяльності [4].

Ще однією важливою сферою для подальшого дослідження метапізнання в міжкультурній комунікації є його розвиток, а також способи, якими цей розвиток можна найкраще підтримати. Способи підтримки розвитку культурного метапізнання містять безпосередню практику з рефлексією та соціальною взаємодією. У першому випадку студентів заохочують до рефлексії їхнього досвіду міжкультурної комунікації, отриманого на тренувальних вправах або під час реальних подій. Наприклад, студенти можуть розглянути, як розгорталися події, інші можливі інтерпретації поведінкових намірів та альтернативні підходи, які вони могли б застосувати. У такий спосіб вони здійснюють процеси контролю та активізують метакогнітивні знання, які з часом можна застосовувати в реальному часі. Такий підхід був запропонований кількома дослідниками, а також знайдений як техніка, яку зазвичай використовують професіонали, що працюють у багатьох культурах [11].

Вважаємо за доцільне звернути увагу на статтю Roy Y.J. Chua Michael W. Morris Shira Mor [12], у якій автори досліджують роль культурного метапізнання в міжкультурній творчій співпраці. Поточне дослідження має чіткі теоретичні та практичні наслідки для розуміння та сприяння творчості, інноваціям та вирішенню проблем у мультикультурному глобальному контексті. Для ефективного міжкультурного спілкування, враховуючи міжкультурну комунікацію автори рекомендують розвивати культурне метапізнання. Таке культурне метапізнання допомагає людям краще орієнтуватися у міжкультурній взаємодії та сприяє зміцненню довіри на основі афектів між людьми різних культур, що, своєю чергою, згладжує творчий процес. На сьогодні існує мало досліджень, які безпосередньо вивчають, як можна покращити творчу роботу між людьми різних культур. Ми вважаємо, що наша розвідка є однією із спроб до стимулювання досліджень у цій галузі.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, ефективна міжкультурна комунікація є складним процесом, що потребує високого рівня метакогнітивної залученості. Усвідомлення культурних відмінностей, гнучкість у виборі комунікативних стратегій і здатність до рефлексії відіграють ключову роль у формуванні комунікативної культури. Метакогнітивні стратегії, як-от помічання аномалій, пошук альтернативних пояснень і оцінка доказів, дозволяють адаптуватися до змін у міжкультурному середовищі та уникати стереотипного мислення.

Культурний інтелект, зокрема його метакогнітивний компонент, є важливим предиктором успішної міжкультурної взаємодії. Дослідження показують, що високі показники культурного метапізнання сприяють творчій співпраці, побудові довіри та зниженню міжкультурних конфліктів. Практичне застосування цих знань у навчанні, міжособистісній взаємодії та професійній діяльності дозволяє покращити ефективність комунікації у глобалізованому світі.

Подальші наші дослідження мають на меті вивчати та охоплювати практичні аспекти метакогнітивних процесів для опанування процесу формування культури професійного спілкування іноземною мовою студентів. Ми вважаємо, що метапізнання є критично важливим компонентом у розвитку міжкультурної компетентності та комунікативної культури, а саме, підкреслюючи важливість підтримки навичок самооцінки, самоконтролю, прогнозування, планування та рефлексії студентів.

Список використаної літератури:

1. Александрова Н. М. Культурний інтелект як складова міжкультурної компетентності [Електронний ресурс] / Александрова Н. М. // Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів : зб. матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (27 квіт. 2023 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; [редкол.: М. М. Гавриш (голова) та ін.]. – Електрон. текст. дані. – Київ : КНЕУ, 2023. – С. 7–13. – Назва з титул. екрану. URI <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/40802>
2. Балашов Е. Метакогнітивний моніторинг і метакогнітивні стратегії освітньої діяльності студентів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 6. 2018. С. 44–48.
3. Галацин, К. Комунікативна культура майбутнього фахівця [Електронний ресурс] : монографія / Катерина Галацин, Алла Хом'як. Луцьк : Вежа-Друк, 2019 – 132 с.
4. Доцевич Т. Метакогнітивні стратегії розвитку читацької компетентності в студентів закладів вищої освіти. doi: 10.31470/2309-1797-2019-26-1-105-125
5. Зеленов С.А. Культурний інтелект як складова планетарного виховання студентської молоді. 1(70) 2016
6. Майстренко Л. В. Культурний інтелект як фактор міжнаціональної комунікації / Л. В. Майстренко // Текст. Контекст. Інтертекст: наук. електр. журн. / Миколаївський націон. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. – 2017. – Вип. 1
7. Пасічник І. Д., Каламаж Р. В., Августюк М. М. Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект метапізнання. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія. 2014. Вип. 28. С. 3–16.
8. Пасічник І. Д., Каламаж Р. В., Довгалюк Т. А. Мислення як метакогнітивний феномен. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія. 2015. Вип. 1. С. 3–17.
9. Пасічник І. Д. Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект метапізнання / І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, М. М. Августюк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія і педагогіка. - 2014. - Вип. 28. - С. 3-16
10. Chua, R. Y., Morris, M. W., & Mor, S. (2012). Collaborating across cultures: Cultural metacognition and affect-based trust in creative collaboration. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 118(2), 116–131. doi:10.1016/j.obhdp.2012.03.009
11. Rasmussen, L. J., & Sieck, W. R. (2015). Culture-general competence: Evidence from a cognitive field study of professionals who work in many cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 14(3), 75–90. doi:10.1016/j.ijintrel.2015.03.014
12. Roy Y.J. Chua, Michael W. Morris, and Shira Mor Collaborating across Cultures: Cultural Metacognition & Affect-Based Trust in Creative Collaboration, 2011
13. Van Dyne, L., Ang, S., Ng, K. Y., Rockstuhl, T., Tan, M. L., & Koh, C. (2012). Sub-dimensions of the four factor model of cultural intelligence: Expanding the conceptualization and measurement of cultural intelligence. *Social and Personality Psychology Compass*, 6, 295–313. doi:10.1111/j.1751-9004.2012.00429.x
14. Winston R. Sieck Metacognition in Intercultural Communication, 2017 The International Encyclopedia of Intercultural Communication. DOI:10.1002/9781118783665.ieicc0064

References:

1. Aleksandrova N. M. Kulturnyi intelekt yak skladova mizhkulturnoi kompetentnosti [Elektronnyi resurs] / Aleksandrova N. M. // Stratehii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnykh universytetiv : zb. materialiv IKh Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv (27 kvit. 2023 r.) / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Hetmana ; [redkol.: M. M. Havrysh (holova) ta in.]. – Elektron. tekst. dani. – Kyiv : KNEU, 2023. – S. 7–13. – Nazva z tytul. ekranu. URI <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/40802>
2. Balashov E. Metakohnityvnyi monitorynh i metakohnityvni stratehii osvitoi diialnosti studentiv. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Psykhologhiia i pedahohika». Vyp. 6. 2018. S. 44–48.
3. Halatsyn, K. Komunikatyvna kultura maibutnoho fakhivtsia [Elektronnyi resurs] : monohrafiia / Kateryna Halatsyn, Alla Khomiak. Lutsk : Vezha-Druk, 2019 – 132 s.
4. Dotsevych T. Metakohnityvni stratehii rozvytku chytatskoi kompetentnosti v studentiv zakladiv vyshchoi osvity. doi: 10.31470/2309-1797-2019-26-1-105-125
5. Zelenov S.A. Kulturnyi intelekt yak skladova planetarnoho vykhovannia studentskoi molodi. 1(70) 2016
6. Maistrenko L. V. Kulturnyi intelekt yak faktor mizhnatsionalnoi komunikatsii / L. V. Maistrenko // Tekst. Kontekst. Intertekst: nauk. elektr. zhurn. / Mykolaivskyi natsion. un-t im. V.O. Sukhomlynskoho. – 2017. – Vyp. 1
7. Pasichnyk I. D., Kalamazh R. V., Avhustiuk M. M. Metakohnityvnyi monitorynh yak rehuliatyvnyi aspekt metapiznannia. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia : Psykhologhiia. 2014. Vyp. 28. S. 3–16.

8. Pasichnyk I. D., Kalamazh R. V., Dovhaliuk T. A. Myslennia yak metakohnityvnyi fenomen. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia : Psykholohiia. 2015. Vyp. 1. S. 3–17.
9. Pasichnyk I. D. Metakohnityvnyi monitorynh yak rehuliatyvnyi aspekt metapiznannia / I. D. Pasichnyk, R. V. Kalamazh, M. M. Avhustiuk // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia: Psykholohiia i pedahohika. - 2014. - Vyp. 28. - S. 3-16
10. Sydorchuk N.H. Rozvytok metakohnityvnykh umin yak perspektyvnyi napriam profesiinoho samovdoskonalennia / Sydorchuk N.H. // Problemy osvity: zb. nauk. prats / Instytut modernizatsii zmistu osvity MON Ukrainy. – Zhytomyr: Vyd. O.O. Yevenok, 2017. – Vyp. 87. – 284 s. – S. 242- 246.
11. Chua, R. Y., Morris, M. W., & Mor, S. (2012). Collaborating across cultures: Cultural metacognition and affect-based trust in creative collaboration. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 118(2), 116–131. doi:10.1016/j.obhdp.2012.03.009
12. Rasmussen, L. J., & Sieck, W. R. (2015). Culture-general competence: Evidence from a cognitive field study of professionals who work in many cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 14(3), 75–90. doi:10.1016/j.ijintrel.2015.03.014
13. Roy Y.J. Chua, Michael W. Morris, and Shira Mor Collaborating across Cultures: Cultural Metacognition & Affect-Based Trust in Creative Collaboration, 2011
14. Van Dyne, L., Ang, S., Ng, K. Y., Rockstuhl, T., Tan, M. L., & Koh, C. (2012). Sub-dimensions of the four factor model of cultural intelligence: Expanding the conceptualization and measurement of cultural intelligence. *Social and Personality Psychology Compass*, 6, 295–313. doi:10.1111/j.1751-9004.2012.00429.x
15. Winston R. Sieck Metacognition in Intercultural Communication, 2017 The International Encyclopedia of Intercultural Communication DOI:10.1002/9781118783665.ieicc0064